

«Tolminske matere sveta noč» nima z Muznikom nobene zveze. V tej knjigi je nekam izgubljena in zadušena. Toda zdi se, da je tudi sicer njena vrednost vsa v narodnem blagu, ki ga vsebuje. J. Vidmar.

Juš Kozak: Lectov grad. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani 1929. Strani 116.

Če si v prisposodbi predstavljam celoto življenja, ki je zaključeno v Kozakovi novi knjigi, jo vidim kot neko nedodelano telo, skoro kot amorfno gmoto brez jasne in smotrene pregnutenosti, ki bi pričala o določni in enotni oblikujoči volji. Zakaj je bila napisana ta knjiga? Kaj je skrita misel ali občutek ali življenjska zavest, okrog katere in v imenu katere bi se bili po nujni zakonitosti zbrali dogodki in človečnosti te povesti? Odgovor na to kardinalno vprašanje, ki zadeva delo kot celoto, je naslov «Lectov grad». Pod sugestijo tega naslova si je tolmačiti osnovno vsebino dela kot misel o odpornosti in neuničljivosti malih tega sveta, kot misel o poslanstvu neznatnih in ubogih, ki je v tem, da v viharjih in vesoljnih potresih ostajajo ohranjevalci življenja, dočim je vse veliko obsojeno na propad in pogin.

Toda ta velika misel se da kot osnutek Kozakove povesti analitično uganiti. Pri tej analizi mora ostati naslov kot važen kašipot neprestano v zavesti. Kdor pa se prepusti povesti in njenim dogodkom, bo stal v raznih delih zgodbe vsakokrat na površini druge življenjske krogle in bo vsakokrat čutil drugo središče pod nogami. Že kmalu v početnih prizorih bo začutil, da se njegova pozornost cepi in da z večjim zanimanjem zasleduje postransko ljubezensko zgodbo nego povest «lectovega gradu». Potem se pripovedovanje vrne k osrednjemu predmetu, dokler se v zadnji tretjini zopet ne osredotoči v opisovanju širših socialnih dogodkov in gibanj, ki z glavno osebo in z njeno simbolno pomenljivostjo nimajo prave in smotreno pokazane zveze. Ta zadnji del povesti vzbuja videz, da gre pisatelju nenadoma zopet za novo nalogo, ki bi jo bilo označiti nekako z opisovanjem razvoja naše vasi iz predvojnega reda preko kaosa vojnih in prvih povojnih let v novo urejenost. To neprestano, zavedno ali nezavedno menjavanje središča pozornosti povzroča v zmislu dela zmedo in težko neenotnost in slabi njegov osrednji smoter, ki je že sam po sebi in celo v pravilno osredotočenih delih povesti slaboten in medlo izveden.

Slabotnost in medla izvedba sta zaključena v tem, da je dogajanje vse premalo predstavljano sub specie osnovne misli o veličini in pomembnosti nezatnega in ubogega. Svetovna vojna je rodila zelo značilno delo z istim konceptom. To je «Vrli vojak Švejk». V njem je navzlic marsikakemu nedostatku končni zmisel neštevilnih epizod vendarle misel, da je zavarovan zoper viharje in potrese, kdor ne sega preko zemeljske površine, kdor je zemlji enak. Te usmerjenosti notranjega življenjskega zmisla v eno idejo pri Kozaku popolnoma pogrešam. Posledica je nered in nejasnost. Kajti kdor bo bral knjigo brez neprestane misli na zamislek, bo videl v nji povest o osebnosti, ki ga kot človečnost ne more zanimati, ker je nezatna in brezpomembna, in ki bi ga mogla zanimati samo kot nositeljica nekega življenjskega načela. Kot taka pa po pisateljevi krivdi ni prišla do izraza ne sama po sebi ne v nasprotju z osebnostmi, sredi katerih životari. Če bi jo bil Kozak zapletel v konflikt s kako močnejšo osebnostjo ali v konflikt z velikimi usodnimi dogodki, v katerem bi sicer vedno podlegala in vendar ostala neugonobljena in sama sebi enaka, bi dal svojemu delu izrazito jasnost, ki je sedaj, žal, nima.

Za tem življenjem glavnega junaka, ki se nespretno in nekako brez zmisla in učinkovitega načrta odvija pred bralčevimi očmi, leži nekoliko širša ravnina, ki obsega tri vaše družine. Z njimi je življenje osrednje osebe nekoliko močnejše spleteno nego z ostalo vasjo. Kolikor je v nezatnem življenju tega

junaka sploh mogoče govoriti o usodnosti, je usodna zanj samo zveza s Klančarjevimi. Tu doživi svoje ljubezensko izkustvo in svojo tragedijo; tragedijo seveda zopet v mejah, ki jih določa njegova osebnost. Nihče ne bo pretresen ob tej zgodbi in nikomur ne bo ostala živ spomin. Vendar je Kozak podal v Klančarici dovolj živo, v njeni hčerki Leni pa živo in celo zanimivo osebnost, dasi je nekoliko nedodelana in ne do kraja jasna. Toda zdi se, da jo je pisatelj dobro in morda od vseh oseb najintenzivneje občutil. Prizadeva si z veliko trdovratnostjo pokazati njeno nekoliko pokvarjeno in vendar privlačno ženstvenost in ponavlja njene poteze z vztrajnostjo človeka, ki jasno ve, kaj hoče povedati, a svoje predstave ne more izpovedati do kraja. Tako se včasih zdi, da bi mu bilo treba postaviti samo še besedo in osebnost bi zaživela resnično in toplo. Razen teh dveh erotičnih vezi veže «lectovega graščaka» na to družino še ljubezen do malega Blaža. To razmerje je morda zlasti v otrokovi privezanosti najbolj ganljivo poglavje povesti.

Z ostalima dvema družinama so vezi ohlapnejše. Sinjur postane koncem povesti vendarle povzročitelj katastrofe, ki jo junak doživi, dočim nima Lazarjeva družina v njegovem življenju prav za prav nobene važnosti. Iz tega razloga je v knjigi skoro odveč. Kozak ji je dal mesto organične upravičenosti drugo. Upravičenost zanimivega. Spletel je med Sinjurjem in Lazarjevo ženo ljubezensko razmerje, ki je človeško nedvomno največja in najtehtnejša stvar povesti. Toda ta stranska in ne prav nujna epizoda prevpije zaradi svoje pomembnosti osrednje dogodke in tako pretrga jasno linijo dogodkov. Končno je dal Kozak tej zgodbi slab zaključek. Razumljivo je, da v danih okoliščinah Lazarjeva žena pade in da nato občuti pekoč kes, ki postane po moževem povratku neznosen. Ni pa v redu, da se njena vest utolaži z izpovedjo v nezavestnem, vročičnem stanju, z izpovedjo, o kateri sama tako rekoč sploh ničesar ne ve. To ni izpoved, brez te pa zanjo ne more biti miru na svetu.

Tudi osebnostim teh dveh družin manjka končne jasnosti in prepričevalnosti. Njihova dejanja jih opredeljujejo samo do neke meje, končno bistvo osebnosti pa se določno ne izrazi nikdar. Najbolj morda še pri Rezi. Sinjur je videti, da se brez razumljivega prehoda iz polnokravnega zapeljivca, v katerem pa je marsikaj viteškega in ki ni gnusen pojav, izprevrže v nečednega pohotneža in zločinca brez vsake svetle plati. Lazar je idealizirana veličastnost brez pravega značaja, dočim je Sinjurka, ki vzbuja v početku usmiljenje, na koncu povesti brez priprave in z neko malomarnostjo pokazana kot človeška pošast.

Pod to drugo leži tretja ravnina: vas, pozorišče velikih sprememb in prevratov. V prvi polovici je puščena v nemar. Opazovati jo prične pisatelj v drugi polovici, to se pravi, med svetovno vojno in ji posveča do prevrata in prvih poprevratnih dni vedno več pozornosti. Toda ta svet je ostal popolnoma izven poglavitne zgodbe in vsi veliki dogodki gredo mimo glavnega življenja, ne da bi v njem pustili kako sled, a so tudi brez vsakega poudarka, ki bi kazal, da usoda zadeva močne in velike, slabotnim in majhnim pa da prizanaša. Iz teh razlogov so popolnoma neorganski in so povesti samo pritaknjeni. Zaradi izključne pozornosti, s katero so mestoma obravnavani, pa celo vzbujajo videz, da je v njih opisovanju glavni namen vsega dela. Razume se, da s temi beležkami o odmevih velikih dogodkov kakor vojne, državnega prevrata, ruske revolucije in preorientacij v domači politiki niti od daleč ni opisan učinek, ki so ga ti dogodki v resnici imeli na življenje naše zemlje. To je samo kratek referat, kratka vrsta beležk, ne pa sociološka analiza.

S temi lastnostmi je knjigo smatrati za resen poizkus, ki pa je nedostaten ne samo glede oblikovalne moči v celoti, marveč ki je tudi v podrobnih izdelavi

slaboten in dokaj medel. Zdi se, da je bilo življenje pričujočega dela zasnovano v mislih, ne pa v tvorni viziji in da je skušal pisatelj v knjigo vnesti misel, ki se ni rodila iz njenega življenja, marveč ki je zaman skušala preobraziti neko tuje življenje po svojem zmislu.

J o s i p V i d m a r.

France Veber: Filozofija. Načelni nauk o človeku in o njegovem mestu v stvarstvu. Znanstvene knjižnice 10. zvezek. Izdala in založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1950.

S to svojo knjigo se nam predstavlja Veber v povsem novi in, reči moram, toplejši in človeško simpatičnejši luči kakor pa v svojih dosedanjih publikacijah. Zapustil je suhoparno, res tudi pri nas že predobro poznano predmetno teorijo in se podal na polje dušeslovja.

Dočim se je v svojem prvem «Uvodu» leta 1921. in v poznejših delih (v Sistemu, Etiki, Estetiki, Psihologiji itd.) zanimal, kakor sam v predgovoru tega novega «Uvoda» izpoveduje, predvsem za razmerje med «doživetjem» in «predmetom (objektom) doživetja», raziskuje v svoji najnovejši knjigi razmerje med «doživetjem» in «subjektom doživetja». To raziskavanje ga vodi do povsem novega pojmovanja človeka in njegovega odnosa do Boga in stvarstva. Njegova filozofija ni več predmetno teoretska, marveč izrazito teistična. Veber se je v pričujočem «načelnem nauku o človeku» preril od definicije «ničā» v «Sistemu» do spoznanja in priznanja nadnaravnega osebnega Boga. Njegova izvajanja kulminirajo v «posebnih dokazih za dejansko bitnost božje osebnosti».

Te dokaze izvaja avtor iz notranje narave človeka samega in njegovega zakonitega razmerja do vsega vesoljstva.

Veber loči dve vrsti prirodnih reči, namreč mrtve in žive.

Mrtve reči so po lastnem bistvu in po lastni dinamiki zgrajene samo na lastnem bistvu in dinamiki svojih prirodnih lastnosti. Žive reči so pa vsi taki subjekti, ki imajo pasivna ali aktivna doživetja, ki so pa s a m i brez lastne dejavnosti ali trpnosti. Zgrajene so žive reči na lastnem bistvu in lastni dinamiki svojih doživetij. Delimo jih v rastlinske in živalske subjekte. Rastlinski subjekti imajo le trpna doživetja, živalski pa trpna in dejavna, oboji pa so, kakor rečeno, s a m i izven vsake lastne trpnosti in dejavnosti.

Oboje reči (žive in mrtve) so samo toliko in samo toliko delujejo, kolikor so v to določene po svojih prirodnih lastnostih ali po svojih enako prirodnih doživetjih.

Razen tega pa nahajamo «še take subjekte, ki niso nikake »reči«, zato ne, ker jim gre lastna dejavnost in trpnost in vzporedno ž njo tudi lastna bistvenost in dinamika, ki je ne smemo in ne moremo zamenjati z bistvenostjo in dinamiko njihovega doživetja. So to vsi človeški subjekti, ki so torej obenem edine izkustveno dane podstati ali substance v najstrožjem pomenu besede.»

«Tako je človek vprav po svoji duhovni in osebni plati zares edino izkustveno dano izvenprirodno, dá, nadprirodno bitje, k čemur je sedaj samo še to dostaviti, da je ta nadprirodna stran človeka razvojno zgrajena na stvarni prirodnosti ostale polovice njegovega celotnega izkustvenega svojstva. Ta zgolj prirodna stran človeške narave pa je zopet dvojna, mrtva in živa: mrtva je dana s telesno platjo človeške narave, živa pa z dušno animalnim poslovanjem njegove osebnosti.»

Iz teh ugotovitev izvaja Veber svoj prvi dokaz dejanske bitnosti božje osebnosti, in sicer takole:

«Že izkustveno dejstvo človeške, to je vsaj po razvoju prirodno pogojene osebnosti zahteva dejansko bitnost božje, to je tudi v vsakem razvojnem pogledu prirodno nezavisne osebnosti.»